

EL 'FRONT' DE LA PIA ALMOINA DE GIRONA: ELS PROJECTES DE 1379 I DEVERS 1425

PERE FREIXAS I CAMPS

Resum

L'actual edifici de la Pia Almoina del Pa de la Seu, nom amb què es coneixia la institució almoïnera gironina, és una caixa gòtica, pràcticament sense contingut medieval, de la qual han perviscut amb alteracions notables les tres façanes exteriors, la principal de les quals és un exemple d'entre els més remarcables de l'arquitectura gòtica civil de Catalunya. Amb reformes i canvis moderns, aquestes tres façanes, bastides entre els segles XIV i XVI, corresponen a dos projectes espaiats en el temps, el primer dels quals s'encomanà als mestres pedrers gironins Guillem Bofill I (...1337-†a.1389) i Antoni Escuder I (...1375-1396...), mentre que del segon no sabem encara qui o quins en varen ser els constructors, però sí la seva cronologia aproximada i alguns detalls del procés que es va seguir.

Paraules clau

Pia Almoïna, arquitectura gòtica, pedra de Girona, Guillem Bofill I.

Abstract

The building of the Pia Almoïna del Pa de la Seu, name with which the alms institution of Girona was known, is a gothic box practically without medieval contents. Its nowadays three facades have survived with notable alterations. The main facade is one of the most remarkable examples of the civil gothic architecture in Catalonia. These three facades, with reforms and modern changes, built between the XIVth and XVIth centuries, correspond to two projects spaced in time, the first of which was entrusted to the builders from Girona Guillem Bofill (...1337-a. 1389) and Antoni Escuder (...1375-1396...), while the builder or builders of the second project are still unknown. We do know, however, its approximate chronology within the first two decades of the XVth century, as well as some of the details of the building process which was followed.

Key words

Pia Almoïna, Gothic architecture, Girona limestone, Guillem Bofill I.

INTRODUCCIÓ

La societat estamental de l'època medieval incloïa la categoria dels pobres. Els *nihil habentes* no tenien manera de guanyar-se la vida. Sense pa i sense sostre, eren persones malaltes, dones vídues o infants orfes,



L'antiga Pia Almoina del Pa de la Seu acull avui la demarcació a Girona del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya. Amb força modificacions en temps moderns, la visió de l'edifici a vol d'ocell mostra la pèrdua de la major part dels espais originals. De l'època del gòtic (segles XIV-XVI), només s'han conservat alterades la façana del carrer de la Força i les dues de la pujada de la Catedral (Foto: Gustau Torres Mendoza).

accidentats i vells sense feina ni diners. Per bé que marginats, la mateixa societat entenia que havia de vetllar per ells i procurar-los algun suport per sobreviure. Una de les institucions creades per pal·liar la vida dels desvalguts foren les Pies Almoines, mitjançant les quals s'exercia la caritat cristiana i, alhora, es pretenia garantir la pau social. Aquest treball, però, no té la intenció de tractar sobre l'activitat de la institució almoïnera, sinó que es proposa concertar les noves notícies que oferim amb el que sabem fins ara sobre la caixa gòtica que representen les tres façanes que tanquen l'espai interior de la Pia Almoina, actual seu de la demarcació a Girona del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya. I això amb la intenció d'acomplir tres objectius principals. El primer, donar a conèixer l'escriptura notarial segons la qual el dia 4 d'octubre de 1379, els mestres pedrers gironins Guillem Bofill I i Antoni Escuder I es comprometeren amb l'administrador de la Pia Almoina, el paborde Jaume Soler —autoritzat pel sagristà mitjà de la catedral Pere Roig—, a tallar mil o dos mil carreus de pedra, o els que

fessin falta, per al *front*, això és, la façana de la Pia Almoina.¹ El segon és aventurar la identificació d'aquest *front* amb alguna o algunes de les actuals façanes de l'edifici. I el tercer propòsit pretén fer conèixer, de moment a manera d'apunt biogràfic, els dos mestres pedrers que intervenen en el projecte de dotar la Pia Almoina d'una façana que es volia que mostrés una imatge més ordenada del conglomerat de construccions que al darrer terç del segle XIV configuraven les dependències de la institució. Sobretot d'un dels intervinents d'aquesta operació, el mestre pedrer Guillem Bofill I, que és gairebé segur que fou familiar de Guillem Bofill II († 1427/29), mestre major de la catedral entre 1404 i 1421 i protagonista principal en el desenllaç de la cèlebre reunió d'arquitectes convocada pel bisbe Dalmau de Mur per decidir la continuïtat del projecte de nau única de la seu. Dit d'altra manera, per bé que resta per lligar la relació familiar entre ambdós, és del tot certa, com es veurà després, l'existència de dos mestres pedrers de nom i cognom idèntics els quals, fins i tot, varen arribar a coincidir a l'obra de la catedral abans de la primera consulta d'experts de 1386, convocada pel bisbe i capítol davant les vacil·lacions a l'hora de continuar els treballs amb una o tres naus.

Després d'aquesta intervenció inicial a la Pia Almoina per dotar-la d'un front o façana que soldés si més no algunes de les construccions que tenia en propietat la institució —comprades preferentment a jueus del Call—, poc o gens detallada al document de 1379, es dugué a terme al llarg del primer terç del segle XV la construcció de la *nova casa* de la Pia Almoina,

¹ Arxiu Històric de Girona (AHG). Notarials, Girona 5, vol. 219, f. 12r-13r. Apèndix I. És més aviat escassa l'atenció que ha merescut l'edifici de la Pia Almoina que, de fet, d'època gòtica conserva només els frontals de les tres façanes que avui formen una U delimitada pel carrer de la Força i la pujada de la Catedral. Des dels articles de Jaume Marquès a la *Revista de Gerona*, 1977, 1978, 1979 i 1981, i a *Casals de Girona*, 1984, fins al darrer treball de Domènech i Gil, 2011, l'atenció preferent s'ha centrat en l'activitat de la institució almoïnera i en la complexa evolució de cessions i compravendes de propietats que es varen succeir des del segle XIII fins al XV —vegeu els treballs de referència primordial sobre història urbana de Girona, de Canal *et al.*, 2006 i 2008— i que varen conduir a la configuració d'un cos d'edifici amb un perfil extern més o menys homogeni. Vull expressar el meu agraïment més sincer als professionals de l'Arxiu Històric de Girona, encapçalats pel seu director Joan Ferrer, per les facilitats que m'han donat en tot moment i, singularment a l'arxivera Sílvia Mancebo, a qui dec el coneixement i transcripció del document de l'apèndix II, i a qui agraïxo la seva generositat, com també li dono les gràcies per la revisió que ha fet del text d'aquest treball. Igualment, el meu reconeixement a David Iglésias, Josep Maria Nolla, Sílvia Planas, Jordi Sagrera i Narcís Soler, amb qui he tingut l'oportunitat i el privilegi de comentar alguns aspectes d'aquest treball; els errors que hi pugui haver son responsabilitat estrictament meva.

Detall de la façana principal (segle XV), abans de la reforma de l'edifici duta a terme després de 1926 per l'arquitecte Josep Danés, el qual recuperà el portal principal dovellat i les grans finestres coronelles, per bé que amb un criteri historicista s'inventà el coronament de la façana amb merlets. (Foto: Adolf Fagnoli. Arxiu del Col·legi Oficial d'Arquitectes. Girona).



inclosa la façana principal de l'edifici actual, una de les més remarcables del gòtic civil català, i que avui contribueix a definir l'espai monumental de la plaça de la Catedral. Aquesta darrera intervenció ens és coneguda gràcies al document de l'apèndix II, datat de 1426 i elaborat pels auditors de comptes de la institució almoïnera que reconeixen les despeses fetes en el conjunt de la Pia Almoïna, inclosa una capella dedicada a sant Mateu.²

Al llarg de l'edat mitjana, circumstàncies desfavorables molt diverses, com ara caresties, malalties, contrarietats econòmiques i accidents laborals, eren la causa que bona part de la població es trobés desvalguda i indefensa. És fora de dubte que les desgràcies derivades de l'activitat laboral eren freqüents entre els artífexs que intervenien en la construcció, singularment els pedrers i els manobres. Devia ser relativament freqüent patir lesions a les pedreres en les feines, dures i exposades, d'extreure el material lapidi amb perpals i a cops

² AHG. Notarials, Girona 4, vol. 93, f. 7r.-8v. Apèndix II. El document conté informació abundant sobre els solars adquirits per la institució i les obres de reforma dutes a terme, com ara el trasllat de la capella de Sant Mateu.

de martell per introduir els tascons dins les esquerdes de la pedrera, i que un picapedrer es veïés obligat a aturar la seva activitat en fer-se mal picant un carreu amb l'escoda o amb l'escarpa i el martell, per no parlar de les caigudes des de les bastides, aleshores força inestables i poc segures. No devien pas ser aliens a aquesta problemàtica els artífexs d'altres oficis que també intervenien en la construcció, com és el cas dels fusters, ferrers i vidriers. Als problemes individuals s'hi afegien també els conflictes d'ordre col·lectiu, locals i generals, com ara les males collites, les epidèmies i les guerres, que provocaven sovint situacions d'extrema vulnerabilitat a la població.

Administrades per les catedrals, les Pies Almoines, conegudes també per cases de l'almoina, eren les encarregades de repartir pa entre la gent més necessitada de la ciutat.³ La pobresa afectava en temps medievals una bona part de la població. Era relativament fàcil caure en una situació de desemparament, de passar un mal tràngol per causa d'una conjuntura desfavorable en l'entorn i, al mateix temps, viure una situació personal desfavorable, com ara ser orfe, vell, exiliat o pelegrí, o bé esdevenir vídua, tenir una insuficiència mental o una mancança física per causa d'un accident.

La previsió social no existia en el món medieval, i la gent podia convertir-se en pobra senzillament en perdre la feina per causes ben diverses, i molt especialment per la fluctuació del mercat laboral, força freqüent en aquella època en l'àmbit de la construcció.⁴ D'ençà del segle XIII, la concentració de la gent en ciutats cada vegada més poblades va fer créixer la motivació assistencial per fer front a la pobresa i a les necessitats més elementals que anaven des del menjar, el vestir i el soplug, fins a la convalescència en cas de malaltia. Així varen sorgir diverses iniciatives, especialment sota el paraigua de la caritat cristiana, que eren fomentades per la classe eclesiàstica i sostingudes pels llegats testamentaris dels mateixos eclesiàstics, nobles, militars, burgesos, mercaders i artesans que anaven a parar als hospitals, cases de malalts, monestirs, catedrals i parròquies.

³ La primera Pia Almoina sobre la qual hi ha notícies es va fundar a Barcelona l'any 1161. La temàtica i bibliografia actualitzada sobre la distribució i consum del pa, sistemes alimentaris, manutenció, moralitat, etc., es pot consultar a *Actes del 1r Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó. Edat Mitjana*. "Institut d'Estudis Ilerdencs", 2 vols. Diputació de Lleida, Lleida, 1995. També per a Barcelona, Baucells, 1973, p. 73-136. Sobre la institució benèfica vegeu també Llach, 2004; <http://hdl.handle.net/10803/7832>.

⁴ Guilleré, 1984, p. 153-158, 169-196, i apèndix V. Per a les condicions del treball en l'àmbit de la construcció, vegeu Victor, 2004, p. 244-249.

Dins l'àmbit eclesiàstic, a l'assistència als desvalguts s'hi afegiren també els ordes mendicants. L'arquitectura desplegada per aquests ordes, de grans naus amb cobertes de fusta a dues vessants sostingudes per arcs diafragmàtics, contribuï al naixement i desenvolupament durant el dos-cents i el tres-cents dels hospitals, primer com a institucions d'auxili als pobres i després com a centres d'activitat sanitària.⁵ Al seu torn, l'assistència i la caritat eren assegurades també pel consells municipals i els jurats locals, sempre d'acord amb l'autoritat eclesiàstica, sense oblidar el paper molt important que tingueren els col·lectius professionals coneguts com a gremis i confraries que auxiliaven els seus membres en cas de necessitat.⁶

Les primeres iniciatives organitzades en l'àmbit de l'assistència a la pobresa daten del segle XI amb la fundació de la Pia Almoina de la catedral de Barcelona per Arnau de Gurb, exemple seguit per altres ciutats com ara Lleida, Girona i la Seu d'Urgell. A Girona, la fundació de l'Almoina es remunta al 1228. El 4 de març d'aquest any en el seu testament Arnau d'Escala va fer cessió per a aquest ús d'una o més cases que posseïa a tocar de les velles escales de la catedral romànica.⁷ El testador establí que Pere Pedrinyà, claver de la catedral, havia de dirigir la institució amb el càrrec de paborde de l'Almoina, amb el vistiplau del bisbe Guillem de Cabanelles (1227-1245), que feia poc que ocupava la mitra gironina, i del capítol que seran, fet i fet, els rectors de l'almoina institucionalitzada, i que vetllaran i animaran la voluntat d'altres testadors de deixar llegats a la Pia Almoina.⁸

A partir d'aquest moment els llegats i les donacions de la gent de Girona es varen fer encara més habituals, fins al punt que hi va haver qui ho va deixar tot a la Pia Almoina, com ara Jaume Arnau d'Olives, el qual en

⁵ Domènech-Gil, 2011, p. 8-9.

⁶ Guilleré, 1993, p.101-104, 165.

⁷ El testament d'Arnau d'Escala, publicat amb traducció castellana per Marquès, 1978, p. 13-14, ha estat traduït més recentment al català sobre aquesta versió castellana per Domènech-Gil, 2011, 16-17. Amb relació a la formació de l'illa de cases i la seva evolució al llarg del temps, no sempre fàcil d'escatir, vegeu el mateix Marquès, 1981, el qual recull la bibliografia precedent. L'estat darrer de la qüestió que ha permès reconstruir l'evolució de l'espai fins al segle XVI es pot consultar als estudis més documentats i complets, resultat del creuament de les dades arqueològiques disponibles i les notícies arxivístiques, de Canal i altres., 2006, p. 42-48, i Nolla i altres., 2008, p. 245-246.

⁸ Marquès, 1979, p. 163; Guilleré, 1993, p. 292.

el seu testament de 1277 donà casa seva a aquesta institució.⁹ Gràcies a l'afluència de donacions i deixes testamentàries, la institució va augmentar considerablement el seu patrimoni fins a arribar a concentrar a la Força Vella un important conjunt de propietats al llarg del segle XIV i primer terç del segle XV. Més encara, operacions immobiliàries ocasionals li van permetre reunir un volum força més notable de recursos que els que necessitava per fer el pa que havia de repartir, cosa que li permeté alhora revendre els excedents dels fruits dels delmes que cobrava, el més important dels quals va ser en època medieval el de la vall de Santa Cristina d'Aro.¹⁰

EL PUZLE DE LA PIA ALMOINA

El coneixement que es té sobre la conformació de la Pia Almoina al llarg dels segles medievals descansa en l'activitat arqueològica i, sobretot, en la ingent documentació exhumada els darrers anys que ha permès destriar les propietats de l'Església i del Call en el sector de l'antic fòrum romà. S'ha pogut refer l'evolució i els canvis de propietat que successivament va anar aplegant la Pia Almoina a partir del nucli inicial de la casa del fundador, però encara ara desconeixem amb precisió el procés de creixement, quines foren les construccions que la institució alçà de bell nou ni quines haurien estat les successives ampliacions que la institució incorporà des del principi fins a l'aixecament de les actuals façanes, pràcticament els únics testimonis significatius que han quedat. Després que les cases inicials cedides pel fundador resultessin insuficients, hem de creure que, enmig d'alguna

⁹ *Ibidem*, Marquès, 1979, p. 163; Guilleré, 1993, p. 434. Algunes deixes podien ser ben inaudites. Bernat Banyoles, hereu dels Fàbregas —el carrer Ballesteries havia dut el nom de la nissaga Fàbregas—, família acomodada que es troba a l'origen del mercat fora muralla de l'Areny, va deixar en testament a la Pia Almoina terrenys on primitivament es varen instal·lar parades del mercat de l'Areny. La institució almoïnera es nodrí també de rendes lligades a propietats rústiques que, mitjançant censos, delmes i altres drets, n'asseguraven el funcionament.

¹⁰ Marcó, 2019, p. 118-131, relata la gran operació financera desplegada el 1424 per l'administració de la Pia Almoina, aleshores dirigida pel paborde Pere de Berguedà amb una inversió de 56.000 sous que, en tres fases superà els 89.000 sous. A més de la informació que cita l'autor sobre aquesta macrooperació de compra dels drets del delme de Joan de Terrades a la vall d'Aro, l'he documentat també a la notaria de Girona: AHG. Notarials, Girona 1, vol. 397, f. 187v-193r, i a partir del f. 204v. Coincident en el temps de les obres documentades més notables fetes mai per la institució, de les quals ha quedat bona part de la façana principal, sembla que aquesta inversió financera, però, no fou pas gaire rendible per a la Pia Almoina. Sobre la senyoria de la Pia Almoina, vegeu Lluç, 2004 i 2005.

permuta, s'haurien adquirit nous edificis de propietats diferents segons les oportunitats que oferia el mercat, i no pas d'acord amb un projecte ben estructurat des d'un principi. No creiem pas que les primeres ampliacions per donar cabuda als diferents serveis de la institució, entre d'altres, els magatzems de la farina i del pa, i la seva administració i distribució, seguissin un projecte arquitectònic homogeni i uniforme.

La situació espacial i funcional de la Pia Almoina va ser durant bona part del segle XIV més complexa del que podem imaginar. Hem de creure que només des d'una evolució discontinua i desordenada de l'ocupació de l'espai que avui delimiten les tres façanes es pot entendre que fins tard, passada la meitat del tres-cents, un cop adquirides bona part de les propietats de les cases entorn dels antics carrers de l'Ardiaca i de l'Almoina, els rectors de la Pia Almoina es plantejessin la necessitat d'agrupar o/i reformar les construccions per aconseguir la funcionalitat desitjada. En aquesta operació hem de creure també que aviat es va pensar en la bona imatge exterior del conjunt arquitectònic de la institució. L'aixecament d'una façana en un o més fronts del complex almoiner no podia fer-se esperar.

Fins a la darrera del segle XIV i primer quart del segle XV, la Pia Almoina era integrada per un conjunt divers de cases, el nombre i emplaçament de les quals és força ben conegut. Comprades per la institució al llarg de poc més de dos-cents anys, preferentment a clergues vinculats a la catedral i jueus del Call, aquestes cases varen ocupar successivament una gran illa delimitada pels carrers de la Força, pujada de la Catedral i Cúndaro. La distribució, canviant al llarg del temps, es repartia en quatre espais o illes separades per dos carrerons interiors d'origen romà que es creuaven perpendicularment. El carrer de nord a sud era conegut aleshores amb el nom de carrer de l'Ardiaca, i el que anava d'est a oest, és documentat successivament amb els noms de Calvet i carrer de l'Almoina.¹¹ Per la seva banda, aquest antic carrer separava originàriament la façana principal de la renglera de cases que emmarcaven les antigues escales de la catedral romànica. Tot fa pensar, en definitiva, que

¹¹ Des de la fundació de la Pia Almoina per Arnau d'Escala, la documentació de què disposem abasta més de 200 anys, i ens parla sobretot de compra-vendes, cessions i permutes de diferents propietats que canvien de mans al llarg d'aquest temps, i que varen anar formant les propietats de la institució almoïnera. Més que constituir un únic immoble, la Pia Almoina era propietària d'un seguit de construccions properes entre elles que es repartien en quatre espais d'una gran illa que, com s'ha dit, eren separats interiorment per dos carrerons. Vegeu els plànols de l'evolució del sector a Nolla *et al.*, 2006, p. 36, 43 i 48.

la Pia Almoina no va arribar a tenir mai una estructura homogènia, i que aquesta homogeneïtat pel que fa a l'exterior, és a dir a les façanes, no es va aconseguir amb una sola intervenció sinó mitjançant successius projectes parcials.

L'edifici actual és relativament poc valorat per la historiografia referida a arquitectura gòtica, segurament perquè les tres façanes de la Pia Almoina serveixen més que res de teló de fons de l'espai exterior —l'espai barroc formidable que forma l'escalinata de la catedral—, i no pas de tancament d'espais gòtics que avui ja no existeixen arran de les reformes sofertes per l'edifici des dels primers temps moderns. La façana que té més interès és la que dona a la pujada de la catedral, amb dos cossos d'edifici diferenciats per bé que units per una mena de torre que es va bastir en un moment que no puc precisar, i que coincideix amb el traçat de l'antic carrer de l'Ardiaca.¹² Aquesta i altres reformes de què l'edifici ha estat objecte en època moderna, singularment la gran intervenció duta a terme el 1926 per a la seva adequació com a centre educatiu de les monges escolàpies, ha fet que les alteracions respecte de la fesomia original siguin notables.¹³

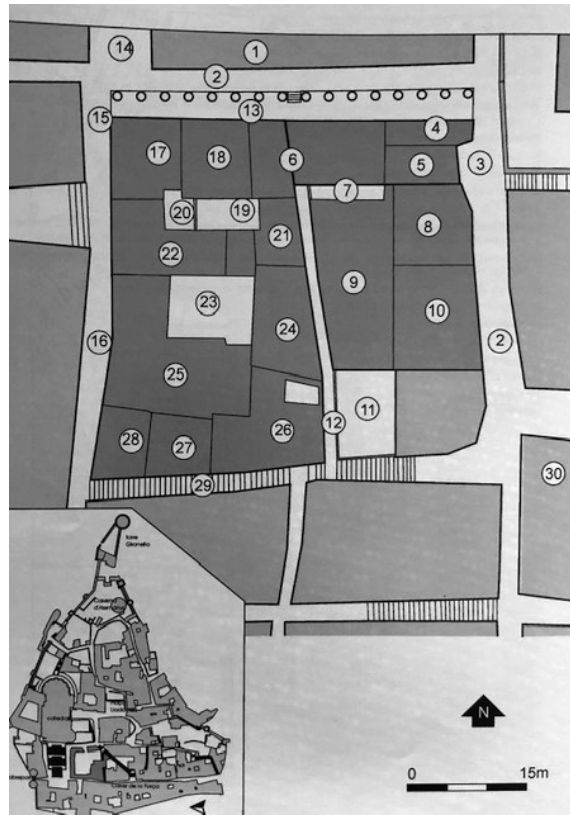
LA INTERVENCIÓ DE LA SOCIETAT BOFILL-ESCUADER (1379)

L'expansió física de la Pia Almoina es fa començar amb dades certes l'any 1322, mitjançant una permuta del forn de la Ruca entre la catedral

¹² Informació que dec a Jordi Sagrera, a qui la hi agraeixo ben sincerament.

¹³ Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Demarcació de Girona (ACOAC), carpeta 6, Top. 1626. La intervenció de 1926 duta a terme per les monges Escolàpies d'acord amb un projecte de l'arquitecte Josep Danés va donar al conjunt l'aspecte que té avui, amb la recuperació del gran portal dovellat i de les finestres coronelles. El diseg de Danés i de la priora promotora, la seva germana, era de retornar a la façana principal l'aspecte gòtic més o menys original. Dic més o menys original perquè Danés va recreïxer l'alçària i va coronar-la amb merlets segons un criteri clarament historicista. Avui aquest projecte segur que seria més polèmic que no pas a primers del segle XX, que també ho va ser. Vegeu Puigvert, 2003, p. 57, autor que comenta que la intervenció va ser "molt comentada a la ciutat de l'Onyar, considerada encertada per l'arquitecte municipal Ricard Giralt Casadessús (que la va autoritzar) i que va merèixer elogis i premis (com el que li va atorgar la Cambra Oficial de la Propietat Urbana de Girona el 1929), així com algunes crítiques (de les quals, malauradament, desconeixem els arguments), com les provinents de l'arquitecte Rafael Masó". Per la seva banda, Ricard Giralt, conscient de la pèrdua de patrimoni gòtic de caràcter civil, en el seu informe previ a la concessió de la llicència municipal expressà sobre l'edifici que "es uno de los mas admirables ejemplos de arquitectura gótica civil que quedan hoy en Catalunya, y el mayor y mas bello ejemplar que de los siglos XIII y XIV hay en Gerona".

Plànol de la Pia Almoina entre el darrer terç del s. XIV i el primer quart del segle XV La intervenció de la societat Bofill-Escuder s'hauria centrat en el sector de l'anomenat Forn de la Ruca (núm. 4 al 9), espais que a la dècada dels setanta del s. XIV ja s'havien incorporat a la institució almoïnera (Canal et al, 2006, p. 43).



i l'administrador de la institució, i també de la propietat d'algunes cases, conveni que tenia un interès capital per l'Almoïna de cara a l'activitat principal, que era la producció del pa.¹⁴

Mig segle més tard hauria seguit el creixement al voltant de la Ruca, en el sector est de la mançana, amb la compra de nous immobles. Així mateix, amb algunes dificultats d'ubicació precisa dels diferents immobles que al segle XIV s'incorporaren a la Pia Almoïna, es pot imaginar que a les cares est i nord de l'illa s'hauria configurat un nucli prou consolidat de construccions propietat de la institució benèfica per pensar a unificar-les amb l'aixecament d'una façana que prestigiés i donés visibilitat a la institució, a banda de guanyar en la funcionalitat de l'edifici. Estem parlant del sector oriental de l'illa, que comprenia l'anomenat forn de la Ruca i les cases que seguien vers

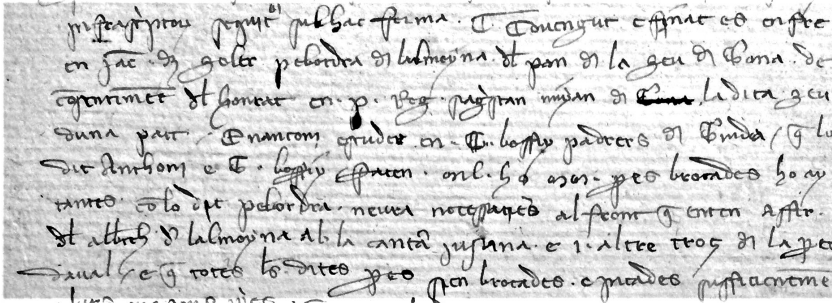
¹⁴ Canal et al., 2006, p. 43-48; Domènech-Gil, 2011, p. 20.

l'actual Marededéu de la Pera, on hi hagué la carnisseria de la catedral, una mena de cooperativa de carn i peix per als canonges.¹⁵

Contemporàniament què passava a l'altra banda de l'illa, al sector del carrer de la Força? De ser considerada la cantonada d'aquest carrer amb la pujada de la Catedral l'embrió de la Pia Almoina, on hi havia una de les cases que al segle XIII va donar el fundador, ha passat a ser considerat un indret integrat per immobles propietat de jueus propers al portal interior del Call, incorporat força més tard a la resta d'edificacions de la Pia Almoina.¹⁶ D'altra banda, a la primeria del segle XV s'ha situat la incorporació de gairebé les darreres propietats al conjunt de la institució i l'aixecament de les façanes que, amb les diferents intervencions que han sofert al llarg del temps, són les que avui han arribat fins a nosaltres. Entorn dels anys 1415 i 1416 es realitzaren les darreres compres significatives, moment a partir del qual la Pia Almoina va obtenir l'autorització reial per

¹⁵ Marquès, 1984, p. 213-220, dedica un capítol al cos d'edifici de la cantonada nord-est de la mançana. En aquest indret el 1318 hi havia ja el forn de la Ruca, documentat des del 1181 i adquirit per la Pia Almoina l'any 1322, com s'ha dit, mitjançant una permuta entre el paborde Pere de Millars i el bisbe Pere de Rocabertí, el qual pretenia ampliar el palau episcopal. Fins al govern del bisbe Dalmau de Mur no es varen incorporar a la Pia Almoina les darreres propietats d'aquest sector nord oriental, amb la qual cosa hem de pensar que aviat es volgué dotar el conjunt almoiner d'una fesomia més o menys unitària. No obstant això, per bé que encara subsisteixen alguns paraments que creiem degueren pertànyer a un projecte trescentista —si no el que hi participa la societat Bofill-Escuder—, la construcció definitiva del frontis que ha perviscut en aquesta part de l'edifici no fou immediata. El carreuat del frontis i alguns elements de la seva estructura corresponen a l'estil arquitectònic del Renaixement, com ara la galeria alta, que ha de datar-se del segle setzè, potser en el marc de les grans obres de les escales i la font de la Mare de Déu de la Pera, i la cisterna. Freixas i altres (2004, p. 287-289); Freixas (2015, p. 145-148).

¹⁶ Marquès (1984, p.200) afirma que l'administració del pa estava distribuïda en tres edificis: el forn al sector est al qual acabem de referir-nos a la nota anterior, l'immoble on es repartia el pa al sector oest, i un tercer indret on prèviament a l'obtenció del pa, s'hi expedia un albarà, i que era situat a la plaça de Lledoners, a tocar del palau episcopal. També cita un document publicat per Batlle i Prats que el 1331 un carreró travessava l'edifici de nord a sud, tancat per una portella al costat nord, oberta el temps que els pobres anaven a recollir l'almoina. La seva situació hauria estat propera on al segle XIV s'aixecà la capella de Sant Mateu —entre el carrer de la Força i la catedral—, mig segle més tard reubicada dins el mateix recinte de la Pia Almoina. També hom cita Marquès en concretar que els primers anys la caritat es repartia en un edifici al sud-oest del palau episcopal, on calia anar a buscar un document per recollir el pa (Doménech-Gil, 2011, p. 22). Fet i fet, l'harmonització dels espais i els serveis de la Pia Almoina va ser un procés que va durar dècades, la part més decisiva del qual es va concretar entre el darrer quart del segle XIV i el primer del segle XV.



Detall del document de 1379 (AHG. Notarials, Girona 5, vol. 219, f. 12r-13r), a través del qual els mestres pedrers Guillem Bofill i Antoni Escuder I signaren l'encàrrec de mil, o dos mil carreus de pedra amb destí al front o façana de l'edifici de la Pia Almoyna, primer projecte per fixar la seu de la institució a tocar del forn de la Ruca (Foto de l'autor).

a un projecte que consistí a bastir nous espais i que degué afectar, com a mínim la façana principal.¹⁷

Força abans, però, a la setena dècada del segle XIV, vers 1372-1373, la Pia Almoyna havia adquirit propietats suficients al sector est entorn del forn de la Ruca per pensar en una certa harmonització del conjunt i, per tant, tirar endavant un projecte de façana o façanes. El fet és que el dia 4 d'octubre de 1379 el canonge administrador de la Pia Almoyna, Jaume Soler, contractà amb els mestres pedrers de Girona Guillem Bofill I (Anyells, Corçà, Baix Empordà... 1337-†a.1389) i Antoni Escuder I (...1375-1396...) la construcció d'un *front* d'edifici que interpretem que es tracta de la façana —veurem quina o quines—, amb una fórmula poc habitual a l'època, que és la compra de carreus de pedra carejada o *brocada* que aquests mestres pedrers, la seva societat o empresa havien de servir a la Pia Almoyna per a la nova obra d'una façana.¹⁸ D'una manera poc precisa, com és habitual en les comandes o contractes notarials, el document acredita l'encàrrec a aquests mestres pedrers de mil, dos mil carreus de pedra, o els que calguessin, amb destí al "front que enten affer" de l'edifici de la Pia Almoyna. Al revers del document, hi és escrit un rebut del pagament de 10 florins a ambdós pedrers. Es tracta, doncs, del primer projecte que apostava decididament per fixar la

¹⁷ La reconstrucció cartogràfica del Call publicada el 2006 (Canal *et al.*, 2006, p. 43i 48) ha clarificat quina va ser la formació dels espais, llarga i complexa, que la Pia Almoyna va anar adquirint i reconvertint per als serveis de la institució.

¹⁸ Vegeu la nota 1.

seu de la Pia Almoina a tocar del forn de la Ruca, mitjançant la incorporació i homogeneïtzació dels diferents immobles i patis adquirits per la institució abans de la data d'aquest encàrrec l'any 1379.¹⁹ Els carreus han de tenir una mida que es considera habitual, per bé que s'estableixen mides referencials i altres de més precises, d'acord amb la cana de Montpeller. En aquest sentit, es fixa com a referent a tenir en compte les parets d'una casa veïna propietat del clergue de la catedral Francesc de Peradalta, concretament les parets est i sud d'aquesta casa, que és probable que mirés al conjunt de les edificacions de la institució almoïnera, versemblantment des de la vella escalinata de la catedral.²⁰

L'encàrrec d'un nombre imprecís de carreus, però d'una xifra gens menyspreable, per una banda, i la dada rellevant del contracte que ens ajuda a situar una part d'aquesta intervenció a "la cantera jusana", i a un "altre tros de la paret daval", per l'altra, ha de referir-se necessàriament a l'entorn del forn de la Ruca, al sector oriental de la seu del Col·legi d'Arquitectes de Girona, en avall des de la pujada de la Catedral per l'antic carrer de la trama romana desaparegut. Pensem que la intervenció es va fer a l'illa nord-oriental que aleshores era fins on arribava la propietat de la Pia Almoina, delimitada pels carrers desapareguts, ja citats. En definitiva, la societat Bofill I-Escuder I va actuar a la part alta del conjunt actual de la Pia Almoina, això és, el sector de la Ruca. Les referències a la "cantera jussana", i a un "altre tros de la paret deval", interpretem que al·ludeixen a la cantonada de baix o al sector d'un nivell inferior, on els mestres pedrers han d'aportar carreus ben picats i ben escairats de les mides habituals en el benentès, però, que els *cantons* o carreus destinats als angles dels murs contigus, hauran de ser dins els estendards d'entre 3 i 5 pams de llarg — almenys 4 pams i mig a la Pia Almoina—, i d'un màxim de 5 pams de gruix

¹⁹ Aquest document, primer que conec que parla d'obres a la Pia Almoina, assenyala sense cap mena de dubte la façana *del alberch de lalmoyna*.

²⁰ En una clàusula del contracte es fixen les tres mides que han de tenir els carreus provinents de Pedret. Així s'especifica que els carreus més grans, que han de ser la majoria, han de amidar 20 cm escadussers de gruix, i d'alçada un pam de Montpeller, gairebé 20 cm. Ignorem la llargada en referir-se el document en aquest detall a la casa veïna del clergue Peradalta. Els carreus mitjans, una mica menys, mentre el més petits *un bon palm de cana* ha de referir-se a una alçada similar i a una menor llargada. Respecte d'aquesta, insisteixo que no en tenim referència precisa perquè el document contractual es torna a referir com a model a seguir als murs de la casa del clergue Francesc de Peradalta, potser germà del notari Ramon de Peradalta.

Els dos terços inferiors de l'actual façana en xamfrà d'accés a la biblioteca Josep Riera, antic sector del forn de la Ruca, amb el portal dovellat i l'arquet de la fornícula superior daten del segle XIV, on amb força probabilitat hi degué intervenir el tàndem Bofill-Escuder. Aquest indret de la Pia Almoina fou notablement reformat al segle XVI, segurament en el marc de la gran reforma urbanística de les escales de la Pera i la cisterna de la seu (Foto de l'autor).



de les pedres cantoneres. Tota la pedra havia de provenir de la pedrera de Pedret, de la qual la societat Bofill i Escuder i tenia el domini útil, on un grup de manobres desbastaven i tallaven els carreus per ser transportats amb carretes fins a peu d'obra.

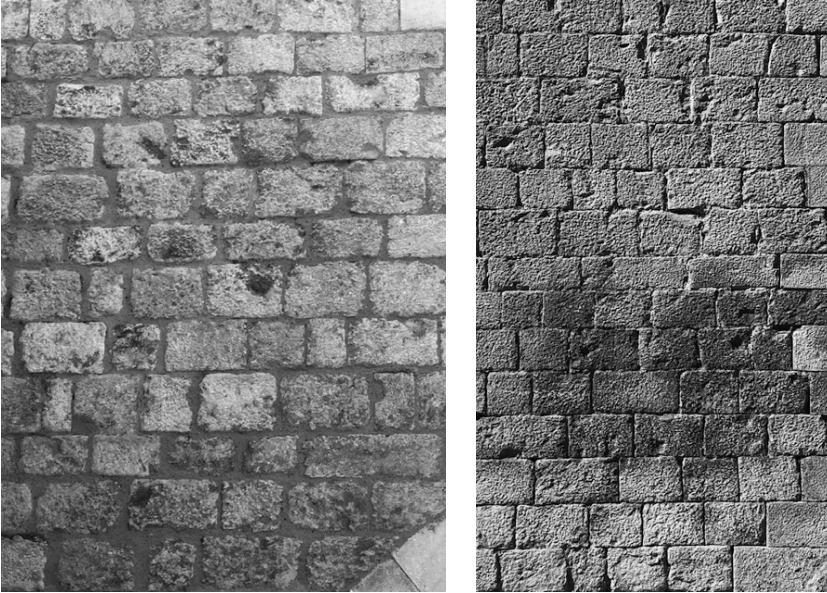
Què ha quedat avui d'aquesta intervenció? No tinc prou elements per precisar quins murs conservats hi podrien pertànyer, però fa la impressió que es podria tractar de les parts baixes dels paraments de la façana oriental i del xamfrà contigu que no es veieren afectats per la reforma del segle XVI, obrats amb carreus de fàcisó més aviat quadrada i poc escairats. En el xamfrà on el parament trescentista arriba fins a l'alçària de dos terços del front, s'hi obra un portal d'accés a la Biblioteca Josep Riera, el dovellat modificat del qual i l'arquet de la fornícula superior daten del segle XIV, i sospito que corresponen al projecte de 1379. La resta de la intervenció degué afectar la façana en pendent no conservada que donava al vell carrer de l'Almoina. És raonable pensar que el carreuat de l'esmentat xamfrà, de secció quadrangular i poc polit, molt similar al d'una bona part de la façana del carrer de la Força,



La façana del carrer de la Força mostra un parament amb refeccions i canvis notables, un dels quals és aquest portal trescentista aparedat que hauria pertangut a la capella de Sant Mateu, encara que és poc probable que hagués estat el seu accés des del carrer, tot i que el nivell de circulació del carrer havia estat antigament més alt, com es veu a la imatge (Foto de l'autor).

ha de pertànyer sinó al projecte de Bofill i Escuder i sí que correspondria a una intervenció *ex novo* o a una reforma del segle XIV.

Com s'ha assenyalat abans, el compromís entre ambdues parts es va escripturar el dia 4 d'octubre de 1379, i els picapedrers es comprometien a tenir la feina enllestida —hem de pensar que amb els carreus col·locats a lloc— sis mesos més tard, l'1 d'abril de 1380 pel preu de 30 sous la centena de carreus de pedra de Pedret, procedents de la pedrera on es desbastaven i es tallaven. L'obra es degué iniciar immediatament perquè la Pia Almoina es comprometia a avançar 10 florins —i així consta en una àpoca signada al revers del document— per fer front als salaris de tants manobres com fessin falta per acomplir les condicions contractuals a les quals es comprometeren els mestres pedrers. Es pot dir que la clàusula econòmica del contracte afavoria el binomi Bofill-Escuder que varen fer un bon negoci al fixar el preu de 0,3 sous, equivalents a 3 diners i 1 òbol per carreu tallat, més tenint en compte que el transport anava a càrrec de l'administració de la Pia Almoina. Al capdavant el preu pagat per carreu —treball del picapedrer i benefici de



Tot i el rejuntat modern dels carreus, les mides i carejat dels paraments de les façanes del sector de la Ruca (esquerre) i del carrer de la Força (dreta) denoten una afinitat que els aproximen a una tecnologia trescentista pròpia dels Bofill-Escuder i no pas al moment de les grans obres del primer quart del segle XV, com també els paraments de la façana interior meridional, visible des de l'actual aparcament, malgrat la presència dels finestrals amb arquets lobulats quatrecentistes, que pensem que no corresponen al seu emplaçament original (Fotos de l'autor).

l'empresari— era equivalent al salari d'un mestre pedrer en nòmina a la catedral o a l'església de Sant Feliu. El mateix Guillem Bofill I cobrava en aquest temps pel seu treball a la catedral un salari de 3 sous i 6 diners al dia. A hores d'ara només s'ha pogut assenyalar una tendència orientativa sobre els preus de les manufactures gironines relatives al segle XIV.²¹ En els diversos acords de compravenda que coneixem, al preu final dels materials

²¹ No coneixem estudis monogràfics sobre preus dels materials lapidis a l'època del gòtic. Alguns hi han dedicat capítols de treballs més amplis. Per als territoris del Principat, vegeu la tesi doctoral inèdita de M.C. Argilés (1993), amb un capítol sobre l'estudi evolutiu i comparatiu dels preus dels productes agrícoles i dels materials emprats en la construcció de la catedral de Lleida als segles XIV i XV: <http://hdl.handle.net/10803/8198>. Per Girona, vegeu Victor (2004, p. 139-148; 2009, p. 210-211). També en fa un esment Fumanal (2019, p. 336-338) per concloure que caldria un corpus documental força més complet del que posseïm per tal de conèixer millor les mitjanes de preus dels materials de la construcció.

lapidis s'inclou sovint el cost del transport, detall que no es dona en aquest cas. Això fa que quan la comanda a un mestre pedrer implicava que s'havia de fer càrrec del transport, segur que el preu final dels carreus i els materials estandarditzats es disparava. A tall d'exemple, hem d'imaginar-nos al mestre de cases i fuster quatrecentista Pere Ciprés (...1420-1458...) com un veritable empresari dels més reconeguts de la ciutat, que contractava les obres a preu fet i assumia les despeses dels materials, el transport i els sous dels picapedrers. En ocasions, els mestres pedrers signataris de l'encàrrec, com el que reberen el 1379 Guillem Bofill I i Antoni Escuder I per al *front* de la Pia Almoina, no assumien la feina de tallar la pedra que deixaven als manobres, cosa que dificulta també el càlcul final del preu dels encàrrecs lapidis (Freixas, 2020, en premsa). Altres factors com ara el volum de la comanda i les mides dels materials feien variar també els costos.

Qui eren aquests dos mestres pedrers? Del primer citat en el contracte, Guillem Bofill I, en donem notícia per primera vegada. Ara sabem que cal associar el cognom Bofill a una nissaga de mestres pedrers, de la qual fins avui coneixem quatre membres, d'almenys dues branques familiars diferents: Julià Bofill (†1355), Francesc Bofill (...1360...), Guillem Bofill I, el coprotagonista del projecte de la Pia Almoina, i Guillem Bofill II (Vilademuls, Pla de l'Estany,...1369 ?-†1427/29), el reconegut mestre major de la catedral de Girona.²² Encara és molt arriscat assegurar una relació directa dels dos Guillem Bofill amb Pere Sacoma, un altre gran nom de la construcció a la

²² D'aquest darrer ja n'havíem donat la notícia sobre el seu origen fa temps (Freixas, 1983, p.28), refermada ara a AHG. Notarials, Girona 5, vol. 352, f. 2r, i a Arxiu Diocesà de Girona (ADG). Llibre d'Obra, 6, f.64 r. i 75v. La referència que ens ha permès conèixer l'existència de dos mestres pedrers de nom Guillem Bofill, ja ensumada per Fumanal (2019, p. 460), data de 30 de maig de 1392, quan Guillem Bofill I ja havia traspassat. El document recull la concessió d'Arnau Sitjar, nou obrer de Sant Feliu, a Antoni Miró, mercader de la ciutat, d'una feixa de Pedret propietat de l'església que afrontava a l'est amb un garrigar, al sud amb l'honor i pedrera del mestre Arnau Sans, a l'oest amb el camí públic, i al nord amb una feixa de la pedrera dels hereus del difunt Guillem Bofill. La concessió salvava el domini directe de la feixa a favor de l'obra de Sant Feliu, a la qual Antoni Miró hauria de pagar cada any, el dia de Nadal, tres sous barcelonesos per tal de contribuir al parell de capons anual que l'obra satisfesia a la Pabordia de Desembre de la seu de Girona per aquesta feixa i per la dels hereus de Guillem Bofill I. També quedaven salvats a favor de l'obra de Sant Feliu els drets de tallar-hi i de treballar-hi tota la pedra que en tingués necessitat, i el de passar per la feixa amb animals i carros ("cum quadrígis") cap a la pedrera: AHG. Notarials, Girona 1, vol. 242, f. 10v-11v. A la muntanya de Montjuïc, d'entre les fórmules adoptades quant a la intercomunicació entre les diferents feixes per a l'extracció i el transport de la pedra, és clar que les diferents propietats o/í concessions havien de respectar el dret de pas fins a arribar al carrer de Pedret.

Girona trescentista, i fins a quin punt aquests tres mestres varen compartir les vicissituds de la construcció de la gran nau de la catedral fins a la consulta de 1386, moment a partir del qual es retornà al projecte de tres naus. I si haurien col·laborat també en altres treballs a la catedral com el portal dels Apòstols. És segur, tot amb tot, que Guillem Bofill I va coincidir a la seu amb Pere Sacoma, almenys des de l'1 de juny de 1368 en què aquest darrer va ser nomenat mestre major de la catedral en substitució de Francesc Sapllana.²³ I a partir de juliol de 1375 apareixen els dos Guillem Bofill a la nòmina de mestres pedrers de la seu, sota el mestratge de Pere Sacoma.²⁴

L'homonímia entre cosins, o potser oncle i nebot, ens impedeix diferenciar-los quan apareixen a la documentació anterior a 1392 llevat, com s'ha dit, en casos molt concrets. La dificultat ara és vestir la biografia de Guillem Bofill I que fins on sabem comença l'any 1368 quan entra a la nòmina de pedrers de la catedral, i un any després rep del seu pare Bartomeu cent sous de la legítima en casar-se amb Blanca, filla d'un fuster.²⁵ Hem de pensar que vivia ja a Girona, empadronat com a pedrer. Potser li hauríem d'adjudicar la seva intervenció el 1378 en feines de suport per a la col·locació de les grans campanes de la torre anomenada del Sepulcre, damunt la galilea de la seu.

²³ ADG. Llibre d'Obra, 8, f. 77r, 40r. La primera aparició de Guillem Bofill I a la nòmina de la catedral és del mes anterior, quan encara era mestre major Francesc Sapllana, per bé que feia temps que no hi treballava per malaltia.

²⁴ ADG. Llibre d'Obra, 4, f. 45r; 6, f. 75v. Per distingir un de l'altre, el canonge obrer afegeix a Guillem Bofill I el qualificatiu de *major*, amb un salari de 4 diners més que el seu parent Guillem Bofill II. En una nova coincidència d'ambdós al llibre d'Obra el gener de 1378, el canonge obrer distingeix un de l'altre amb una anotació darrera el cognom Bofill, *que fou nadiu de Galines*, per diferenciar-lo del seu homònim *sènior*. La precisió era obligada atès que Guillem Bofill I cobra 12 sous i 8 diners pel salari de quatre dies, mentre Guillem Bofill II rep un pagament força més elevat, 5 florins (55 sous), per ocupar-se de la talla de 5 blocs de pedra grans comprats a la pedrera que tenia Arnau Sans a Pedret amb destí a la porta dels Apòstols. Un seguit de notícies a la darrerria de la dècada dels anys 70 i primera dels vuitanta del tres-cents vinculen Guillem Bofill II amb els treballs de la porta meridional de la seu. Altres notícies acrediten igualment que no eren pare i fill. Guillem Bofill I era fill de Bartomeu, pagès d'Anyells, llogarret de l'actual municipi de Corçà (Baix Empordà), on es documenta actiu a partir de 1337. Guillem Bofill II era originari de Galliners, parròquia de Vilademuls. Se'ns planteja ara la dificultat de precisar, sense referència específica, quina va ser l'activitat d'un i altre mestre pedrer abans del traspàs de Guillem Bofill I entorn de 1390. La qüestió és, quan no coincideixen en una mateixa obra, com en el cas de la catedral, destriar a quin Guillem Bofill cal adjudicar l'activitat documentada, si més no fins a la data *ante quam* de 1392, que és quan Guillem Bofill I havia ja traspassat.

²⁵ AHG. Notarials Girona 5, vol. 352, s.f. Segurament Bartomeu el pare de Guillem Bofill I, era pagès. A Anyells encara avui existeix el mas Bofill. En entorns rurals, quan no s'indica l'ofici, el més habitual és pensar que es tracta d'un treballador de la terra.

És més que probable que algunes de les adjudicacions d'autoria que hem pensat acreditades i atorgades a Guillem Bofill II siguin en realitat obra del seu homònim. Es pot imaginar que el marc cronològic en el qual haurien coincidit a Girona ambdós s'hauria de situar entre les dècades dels setanta i vuitanta del segle XIV. El 30 de maig de 1392 Guillem Bofill I havia ja traspassat quan s'esmenta la pedrera de Pedret a la qual ja hem fet referència, propietat dels seus hereus. Insistim en l'interès d'aquesta notícia en el sentit que, tot i cedir l'explotació de feixes de pedrera, com en aquest cas la dels hereus de Guillem Bofill I i la que es concedeix en emfiteusi que limitava al nord amb la d'aquests hereus, l'obra de Sant Feliu es reservava el dret de pas per les feixes amb animals i carretes, i a extreure'n i tallar en tot moment la pedra que necessités.

Poc temps abans de traspassar, recordem-ho, Guillem Bofill I havia obtingut del canonge obrer de Sant Feliu, Bonanat de Pont, el dret d'explotació d'aquesta pedrera, o feixes de pedrera, mitjançant un pacte signat el 1384 segons el qual Bofill es donava per satisfet en estalviar-se pagar els diners que havia de lliurar a l'obra de Sant Feliu per l'entrada de la pedrera, a compte potser de totes les quantitats que se li devien fins aleshores pels carreus que havia tallat amb destí a les obres de l'església i per la resta de treballs realitzats per ell a Sant Feliu.²⁶

Deixem per a una altra ocasió l'intent de completar la nissaga Bofill i destriar l'activitat de cadascun dels seus membres. Això no obstant, el fet cert és que era habitual que Guillem Bofill I emprengués obres associat a altres mestres pedrers, com ho acredita l'encàrrec de la Pia Almoina en companyia d'Antoni Escuder I. Més tard, en el bienni 1383-1384 es va tornar a associar, aquesta vegada amb el pedrer Bernat Ginesta (...1383...) per treballar a l'església de Santa Susanna del Mercadal, sense oblidar que va fer obres a la casa del jueu Lobell amb la col·laboració del pedrer Bernat Martí (...1353-1385...), membre d'una altra nombrosa nissaga de mestres pedrers amb cinc membres documentats.²⁷

²⁶ AHG. Notarials Girona 1, vols. 224, f. 131v; 232, f. 12r; 233, f. 51r. En l'atorgament de l'època que conté aquest pacte s'hi esmenta de testimoni Francesc Cassà, un picapedrer desconegut fins ara, probable col·laborador de Guillem Bofill I en les obres de la basílica de Sant Feliu. La vinculació de Bofill amb l'obra de Sant Feliu venia d'abans, quan amb el mateix canonge obrer havia establert el 21 de febrer de 1384 la meitat de la tinença de la pedrera. En aquest document s'acredita la col·laboració de Bofill amb Pere Sacoma, autor del projecte del campanar de Sant Feliu, en la materialització del qual Bofill s'ocupa de la talla de carreus per a la volta del segon pis que aquest havia començat a bastir.

²⁷ AHG. Notarials, Girona 3, vol. 33, f. 79v.



Comparativa del possible portal de la capella de Sant Mateu de la Pia Almoïna, aparedat avui al carrer de la Força (centre), i els portals de la Marededéu de Bellull (superior esquerre) i dels Apòstols (inferior dreta) de la catedral de Girona, i els portals laterals sud (superior dreta) i nord (inferior esquerre) de la basílica de Sant Feliu. Tots ells corresponen a una cronologia plenament trescentista, premissa que allunya el portal i la façana de la Força de les intervencions del segle XV (Fotos de l'autor), llevat de la inferior dreta, (CRDI, Ajuntament de Girona).

Per la seva banda, la nissaga dels Escuder els mestres pedrers de la qual hem documentat quatre membres abraça una cronologia que va des del darrer quart del segle XIV fins els primers anys del segle XVI. Antoni Escuder I, el nostre protagonista, actiu entre els anys 1375 i 1396, Antoni Escuder II, fill de l'anterior, documentat entre 1409 i 1451, Bernat Escuder I († 1448) i el fill d'aquest Bernat Escuder II, citat juntament amb el seu pare l'any 1416 en una operació de compravenda d'una feixa de pedrera i una peça de terra amb oliveres i altres arbres situades al carrer de Pedret.²⁸ Tenim algunes notícies biogràfiques i de l'activitat professional d'Antoni Escuder pare. Era casat

²⁸ AHG Notarials, Girona 1, vol. 364, f. 56r-58v. Els dos Bernat Escuder, pare i fill, paguen al propietari Jaume Gironella, influent personatge que va ser jurat de la ciutat, la quantitat de 107 lliures i 10 sous per la compra d'aquesta propietat que es trobava prop la capella de Sant Jaume de Pedret. Al seu torn, en la mateixa operació els Escuder venen a Jaume Gironella dos censals i una part de la propietat veïna que els mestres pedrers tenien en el mateix indret.

amb Francesca, filla del també picapedrer Pere Comes (...1386...), potser el mateix Pere Coma o Comes documentat a Castelló d'Empúries el 1360. Amb una posició econòmica acomodada, consta que es va associar amb diversos artífexs, com ara amb el pedrer Bartomeu Roca²⁹ i molt probablement amb el fuster Narcís Serra, que actuà de testimoni al seu costat en el testament de Francesca, la dona d'Antoni Escuder Després d'associar-se amb Guillem Bofill I en aquest encàrrec de la Pia Almoina, aleshores a l'inici del seu curs professional, Escuder es va comprometre el 1386 amb la dona, el sogre i un tal Barenguer Daroca de Sant Daniel a treballar durant quatre anys a l'explotació de les pastures del Mas dit Castenyer.³⁰ Cap més notícia d'Antoni Escuder fins al 1391 quan rep una quantitat notable de diners del mestre major de la catedral Pere Sacoma per obres realitzades segons que sembla *ad opus turre de sancta Maria*.³¹ La darrera traça sobre la seva vida és quan fa de testimoni el 1396 en el testament de la seva muller Francesca, amb qui va tenir tres fills, un de nom Pere que devia ser el petit i al qual la mare deixa una casa del carrer de Pedret, i dues filles, Caterina, potser la gran a qui fa heretera universal, i Antònia, heretera en substitució de la seva germana. Francesca nomena marmessor el marit Antoni Escuder, a qui deixa una casa i 900 sous.³²

EL PROJECTE DEL SEGLE XV

A primers del segle XV noves i decisives incorporacions de cases i patis varen permetre pensar en un projecte que reorganitzés les diferents propietats que la Pia Almoina havia anat incorporant des del segle XIII fins ara i, alhora, concebre una façana o/í façanes per harmonitzar les diferents edificacions. Aquestes darreres adquisicions es varen concretar entre 1416

²⁹ AHG, Notarials, Girona 9, vol. 8, f. 227. Bartomeu Roca, actiu entre 1339 i 1391, va treballar a l'església de Sant Feliu de Girona des de 1349.

³⁰ AHG, Notarials, Girona 9, vol. 7, f. 22.

³¹ AHG, Notarials, Girona 9, vol. 8, f. 227. El document és en molt mal estat i es fa difícil extreure'n la informació. Pel cap baix el 7 d'agost de 1391 hauria cobrat una xifra que voltaria els 700 sous; també apareix el citat mestre pedrer Bartomeu Roca, el qual en cobraria uns 400. No he trobat, per ara, cap notícia per identificar aquesta torre de Santa Maria ni tampoc el seu emplaçament.

³² AHG, Notarials Girona 1, vol. 318, f. 103-105. Elegeix marmessors el seu marit i un cosí de nom Bernat Vives, prevere de Perpinyà. El fuster Narcís Serra I, actua de testimoni al costat d'Antoni Escuder I.

i primeria de 1417, d'entre les més significatives de les quals n'ésmentem la compra de cases i patis als notables jueus de l'Aljama Bonastruch des Mestre i Astruch Zabarra, i la permuta feta amb la casa del canonge Pere Darnius.³³ En algunes d'aquestes operacions de compravenda és clar que l'objectiu immediat era la construcció d'un nou edifici de la Pia Almoïna. Efectivament, pràcticament deu anys més tard les obres s'havien acabat i s'aixecava acta notarial que conté la certificació de l'acabament de la nova Pia Almoïna amb un cost de més de 50.200 sous (2.511 lliures, 11 sous i 6 diners).³⁴ Els oïdors de la institució i canonges de la catedral, el sagristà segon Guillem de Brugueroles i el tresorer Joan de Bosch acrediten la despesa feta. L'acta notarial revela que el veritable propòsit de l'administració de la Pia Almoïna havia estat el trasllat a un nou edifici de nova planta d'algunes dependències properes al Palau Episcopal, atès que aquestes havien esdevingut inadequades per a les seves funcions. Les obres consistiren singularment a traslladar, refer i reconstruir dependències i bastir-ne de noves *latas, spaciosas et habiles*, després d'haver incorporat a la propietat de la institució, la casa del canonge Pere Darnius, propera al forn de la Ruca —incorporada el 15 d'octubre de 1416—, i de quatre cases més i espais de cases derruïts, que s'havien adquirit als jueus Bonastruch de Mestre, Astruch Zabarra i un tercer jueu anomenat Mossé Cabrit. Igualment, bastida des de feia temps, s'havia decidit també el trasllat de la capella de sant Mateu, a la qual ens referirem més endavant, des de l'indret

³³ AHG. Notarials, Girona 1, vol. 364, f. 142v-146v; 173r-177r; i full solt. Les darreres notícies sobre les incorporacions importants de cases i patis a la Pia Almoïna es coneixen a partir de la documentació publicada per Escribà i Frago, 1992, p. 237-238; 239-241, i recollida per Canal i altres, 2006, p. 42-44. Aquí donem les referències de les contingudes als protocols notarials al·lusives a les vendes de dos destacats membres de l'Aljama citats, Bonastruch des Mestre i Astruch Zabarra, als quals es fa esment, al costat de la permuta de la casa del canonge Pere Darnius, en el document de l'apèndix II. La configuració definitiva de les possessions de la Pia Almoïna, pràcticament completada amb aquestes darreres compres i permutes fetes durant la primera dècada del segle XV —vegeu els plànols a Canal i altres, 2006, p. 43 i 48—, va marcar el moment idoni per emprendre un projecte que posés ordre al conglomerat de patis i edificis de la institució almoïnera, fet que va ocórrer al llarg d'uns anys encara difícil de precisar, però que podem situar entre 1410 i 1420, o potser una mica més tard. A més de la reestructuració interna, durant aquests anys es va emprendre la construcció de la façana principal davant l'escalinata de la catedral, si no tota, bona part de la seva superfície.

³⁴ La suma pagada s'havia de deduir de les 3.147 lliures, 5 sous i 11 diners que el paborde havia de tornar a l'Almoïna per l'etapa de sis anys que va regir la institució i que va acabar el 31 de maig de 1419. Els atorgants van definir al paborde els comptes d'aquesta etapa el 31 de març de 1422, amb una acta rebuda pel notari Berenguer Ferrer Sassala.



Clau volta amb l'evangelista Mateu i l'àngel, procedent de la capella de Sant Mateu (abans de 1426), atribuïda a l'escultor gironí Pere Oller (Museu d'Art. Girona. Foto de l'autor).

que havia ocupat anteriorment. L'operació comportà així mateix refer el portal de la capella al carrer del Call³⁵.

Llàstima que aquesta acta notarial de 1426 —data *post quem* de la que degué ser la darrera intervenció més substancial a la Pia Almoïna—, sigui tan vaga pel que fa a detalls sobre l'activitat constructiva desplegada. No obstant això, d'altra banda ben habitual, ara sabem que durant aquesta intervenció es va traslladar la capella de Sant Mateu que hi havia dins el recinte de la Pia Almoïna, hem de pensar que aixecada en el segle XIV. No coneixem, però, l'abast precís del projecte ni els autors que varen bastir la façana principal de

³⁵ Vegeu nota 2.



Imatge actual de la Pia Almoina de Girona. Segles XIV-XVI i XX. No hi ha unitat morfològica dels paraments en cap de les façanes; a la principal, dos cossos diferenciats i migpartits per una mena de torre estranya trenquen la uniformitat del conjunt, característica que és constant en cadascuna de les tres façanes (Foto: Gustau Torres Mendoza).

l'actual edifici de la Pia Almoina i que també degueren intervenir en altres sectors del conjunt d'edificis de la institució almoïnera. Tant aquesta com les altres façanes que avui s'alcen a mitja pujada de la catedral, al sector de l'antic forn de la Ruca ja comentat, i al carrer de la Força, mostren alteracions i refaccions tan evidents per pensar, no només en reformes posteriors, sinó en testimonis d'intervencions dutes a terme ja en el període medieval. Ens referim, a banda de la presència d'una mena de torre que separa gairebé pel mig el parament de la façana principal, obrat amb una estereotomia diferent, a la cesura d'aquest frontis, ben evident a tocar la porta actual d'accés a la seu del Col·legi d'Arquitectes, que delimita el carreuat regular i ben escairat respecte del de la resta de la façana, marcada per la porta principal que descriu un gran arc dovellat, de faisó similar i cronologia veïna a les portalades del palau de la Generalitat de Perpinyà (Can Xaxo) i de la Casa de la Ciutat de Barcelona, obra contemporàniament per Arnau Bargués el 1412, a la clau del qual s'hi troba sota un dosseret la imatge gòtica de la Maredeú que sosté una fogassa de pa per recordar als visitants la funció almoïnera de la institució.

La cronologia proposada per a aquesta façana arrancaria entorn de 1416-1417 —després de les darreres incorporacions de propietats jueves a l'Almoina amb l'autorització reial que també va donar llum verda a la construcció del portal de la capella de Sant Mateu al carrer del Call—, i les obres hagueren d'acabar gairebé una dècada després, a la darrereria de 1425.³⁶ El 9 de gener de l'any següent s'aixecava l'acta notarial que ja s'ha esmentat abans relativa a la certificació de l'acabament de les obres, amb un cost de més de 50.200 sous. El sagristà segon Guillem de Brugueroles i el tresorer de la catedral Joan de Bosch acrediten aquest dia la despesa feta conjuntament amb l'administrador de la Pia Almoina Pere de Berguedà. Tot i la vaguetat del document, el fet és que la seu anterior de la institució, molt propera al Palau Episcopal, havia esdevingut inadequada per a les seves funcions i, després de les noves adquisicions de cases i patis propietat de jueus, es decidí dur a terme un nou projecte de remodelació amb les noves propietats incorporades. Sembla raonable pensar que de cara a l'exterior s'hauria volgut harmonitzar el conjunt de les noves dependències amb l'aixecament de les façanes, sinó de bell nou almenys mitjançant una readaptació de les preexistents, circumstància que és ben palesa a la façana del carrer de la Força, on encara són visibles refaccions en els murs i obertures, com ara una portalada cega que correspongué sense massa seguretat a l'accés a la capella de Sant Mateu, bastida des de feia temps, la qual es decidí ara traslladar des de l'indret que havia ocupat a l'interior de la Pia Almoina.³⁷

Bernat d'Estruç, home pietós i influent, que havia estat conseller de la universitat de Girona en quatre ocasions entre 1357 i 1373, havia fundat aquesta capella l'any 1397 perquè poguessin oir missa els pobres que anaven a la Pia Almoina. Segons que sembla aquesta capella, avui desapareguda, es va començar a construir gairebé immediatament després,

³⁶ No obstant això, el juliol de 1415 ja hi havia moviments preparatoris per poder abastir d'aigua els manobres "*attès que en los dessus dits patis no havia aygua per destemprar la cals*". Les despeses es detallen en un llibre de 72 fulls, alguns en blanc, elaborat pel paborde mateix. La primera anotació del llibre data del 20 de juliol de 1415. D'altra banda, fa la impressió que els treballs avançaren de manera discontinua des de 1416-1417. Ho fa comprendre una notícia de 23 d'abril de 1425, vuit mesos i escaig abans de la certificació de l'obra, sobre la cessió a la Pia Almoina d'una casa i un pati on sorprenentment s'hi diu "on s'edificara l'Almoina de la ciutat" (Escribà-Fargo, 1992, p. 252).

³⁷ El trasllat de la capella va comportar refer el portal al carrer del Call, actual carrer de la Força: "*... et eciam in mutando seu mutari faciendo, ut prefertur, dictam capellam Beati Mathei ac obtinendo licenciam a dicto domino rege faciendi portale eiusdem capelle in carrario dicti calli*". Les despeses del projecte incloïen també aquesta llicència reial.

coincident amb la data de la mort del fundador, no sabem ben bé en quin indret concret. Semblaria que la referència ... *quas ipsa Elemosina habebat satis prope palacium episcopale Gerundense, mutastis et transtulistis prope furnum vocatum de la Rucha...*, podria indicar un emplaçament a tocar o proper al Palau Episcopal³⁸. No obstant això, la cronologia divergent respecte d'altres fonts, fa pensar que la capella de Sant Mateu hauria constituït un edifici independent dins el conglomerat d'immobles de la Pia Almoïna, de nau única i amb accés des de l'interior de l'illa de cases, fins que l'any 1421 s'hauria habilitat una nova entrada des del carrer de la Força, després que la reina Maria (1401-1458) accedís a la intenció de comunicar la capella amb l'exterior mitjançant una nova obertura, un testimoni de la qual es creu que es pot identificar amb les restes de l'arc apuntat i muntants de la porta emparedada que encara avui son visibles a l'actual façana del carrer de la Força.³⁹ Sigui com vulgui, a banda d'aquest probable portal de la capella, que pensem correspondria a un vell oratori trescentista força més antic del que s'ha dit, ara traslladat o/i refet, només n'han quedat de la nova capella dues claus de volta, una amb el sant al qual està dedicada la

³⁸ Notícia extreta del document transcrit a l'apèndix II.

³⁹ A Domènech-Gil, 2011, p. 21, 26-27, s'hi llegeix que la capella de Sant Mateu es construeix a finals del XIV, per bé que a Nolla et al. (2006, p. 44) es diu que l'autorització per la construcció de la capella la donà el bisbe el 1417 a la nova Almoïna, referint-se al trasllat o construcció de la capella a les noves dependències de l'Almoïna. Si es tracta de la mateixa capella, fa difícil admetre que en tan poc temps es desmuntés per traslladar-la o/i refer-la novament. Per la seva banda Marquès (1979, p.173) havia fet notar la visita pastoral del cardenal Berenguer d'Anglesola l'any 1404 en què s'expressa que la capella "*noviter constructora*" (sic) s'havia fet o s'havia de fer dins les cases que ja eren de la Pia Almoïna. No deixa de sorprendre aquesta notícia de Marquès, perquè la forma verbal *constructora* no existeix en llatí; la capella podia ser *noviter constructa*, això és que s'ha construït recentment, o bé *noviter construenda*, que s'ha de construir novament. Vegeu també Marquès (1984, p. 200-202). La capella tenia un altar amb el seu retaule, una campana suportada per dos pilars al damunt del frontis, i la porta era la mateixa de la casa de l'Almoïna. A quina porta es referia Marquès? Més endavant l'autor repeteix que la porta d'entrada a la capella era la mateixa de l'Almoïna, però que el 1421 la reina Maria va autoritzar l'obertura d'una nova porta que donés al carrer de la Força. Els documents de l'arxiu de l'Almoïna, segueix Marquès, indiquen que d'aïtal porta en resta un arc de punt d'ametlla encastat a l'estructura de la paret del carrer de la Força, davant l'actual plaça de l'Institut Vell, la qual atribueix a la reforma quatrecentista, i que l'arc de descàrrega visible encara avui damunt la porta, era el testimoni d'un portal que potser donava accés al vell carrer de l'Almoïna, proposta suggestiva però que no acabem de veure prou convincent (Marquès, 1988, p.173).

capella, sant Mateu acompanyat de l'àngel, i l'altra amb l'escut del donant Bernat Estruç, ambdues atribuïdes a Pere Oller.⁴⁰

Com afectà la façana del carrer de la Força el projecte de la nova Pia Almoina? El portal cegat que s'hi veu correspon a l'antiga capella de Sant Mateu? Se'n va fer una altra de nova planta, amb el patrocini de Bernat d'Estruç, mentre el portal mogut al carrer de la Força va quedar obsolet i impracticable? No se sap res gaire precis sobre aquestes qüestions. Vista l'alçària del llindar en referència a l'emplaçament de l'arc i les impostes desaparegudes, certament intransitable per més que el nivell de circulació del carrer de la Força fos més elevat en temps medievals que els testimonis avui visibles, és gairebé cert que no va existir l'accés a la Pia Almoina o directament a la capella de Sant Mateu per aquest portal ara cegat. La seva fesomia, motlluratge i proporcions acosten aquest portal als seus veïns contemporanis, singularment els de la porta dels Apòstols i capella de la Maredeu de Bellull del claustre de la catedral de Girona i a les portes laterals de la basílica de Sant Feliu, tots amb una cronologia trescentista força més allunyada de la darrerria de la centúria. Per no parlar de les similituds amb la porta lateral de l'església banyolina de Santa Maria dels Turers, la més antiga de totes, bastida a l'entorn de 1300. També correspon al segle XIV el carreuat de la major part del parament de la façana del carrer de la Força, amb carreus de secció quadrada, majoritàriament de mides que volten els 25-30 cm d'alt i entorn de 40 cm d'ample, amb la qual cosa la reforma i ampliació del segle XV no hauria afectat excessivament aquesta façana. D'altra banda, la mateixa disposició irregular dels carreus en alguns trams de la mateixa façana fa pensar, en tot cas, en la reutilització de preexistències i en arranjaments puntuals més que no pas en una edificació de nova planta.

⁴⁰ Dedueix Marquès per les claus de volta, atribuïdes a Pere Oller per Duran i Sampere (1934, p. 28) que la capella de Sant Mateu tenia una nau amb dues crugies. Destruïda el 1870, les claus van ingressar al Museo Provincial gràcies a la Comissió de Monuments. Per la seva banda, Valero (2008, p.586) manté l'atribució de les claus de volta a l'escultor gironí que les hauria obrat vers 1404, poc temps després de suposar la construcció de la capella de Sant Mateu a la primeria del segle XV. Però aquest autor trasllada tot seguit la cronologia de les claus de volta a la segona dècada del quatre-cents, arran de conèixer la documentació exhumada per Escribà/Fargo (1992, p. 237, 239, 241) que acredita la intervenció constructiva més important a tot el recinte i que aquest autor no cita. Ara, amb l'acta notarial de l'apèndix II a la mà, és fora de dubte que la vella capella de Sant Mateu del segle XIV dins el recinte de la Pia Almoina es traslladà de lloc i se'n degué bastir una altra, mentre que hem de creure que la seva portalada és la que avui es troba aparedada a la façana de la institució almoïnera del carrer de la Força.

Potser fins aquí arribaria la intervenció de la societat Bofill-Escuder si féssim cas de la similitud entre el carreuat de la seva intervenció al sector del forn de la Ruca i el del carrer de la Força, per bé que no tinc suficients elements per afermar la certesa d'aquesta proposta.⁴¹

APÈNDIX

I

1379, octubre, 4. Encàrrec signat entre Jaume de Soler, paborde de la Pia Almoïna, amb el consentiment de Pere Roig, sagristà segon o mitjà de la seu, als mestres pedrers Guillem Bofill I i Antoni Escuder I de mil, o dos mil carreus de pedra, o els que calguessin, amb destí al *front* o façana de l'edifici de la Pia Almoïna. Al revers del document, hi ha un rebut del pagament de 10 florins a ambdós pedrers. Es tractaria del primer projecte que apostava decididament per fixar la seu de la Pia Almoïna a tocar del forn de la Ruca, mitjançant la incorporació i homogeneïtzació dels diferents immobles i patis adquirits per la institució abans de 1379. AHG. Notarials, Girona 5, vol. 219, f. 12r-13r.

Noverint universi quod, cum inter venerabilem Iacobum de Solerio, prepositum Elemosine Panis sedis Gerunde, cum consensu, ut asseruit, venerabilis Petri Rubey, sacriste secundi ecclesie sedis Gerunde, ex una parte; et Anthonium Scuderii et Guillermmum Boffiy, petrarios Gerunde, ex altera, fuerit facta avinencia super capitulis infrascriptis, propter hoc capituli infrascripti fuerunt per dictos venerabilem prepositum et magistros in posse mei, Raimundi de Parietealto, notarii infrascripti, sub forma infrascripta. Tenor vero capitulorum infrascriptorum sequitur sub hac forma: Covengut e finat es entre en Jacme de Soler, pebordra de l'Almoyna del Pan de la seu de Gerona, de consentiment de l'honrat en Pere Rog, sagristan miyan de la dita seu, d'una part; e n'Antoni Escuder e n Guillem Boffiy, padrers de Gerunda, que lo dit Anthoni e Guillem Boffiy facen mil ho mm peres brocades, ho ayntantes com lo dit pebordra n'eura necessaries, al front que enten a ffer de l'alberch de l'Almoyna ab la cantera jusana e ·l· altre troç de la paret daval. E que totes les dites peres sien brocades e picades sufficientmen a lurs messions propies.

Item, qu·els dits maestres facen e sien tenguts de fer les dites peres de les galgues comunes semblans de les peres e galgues que son en les parets vers sol ixent e migdia de l'alberch d'en Ffrancesch de Peradalta, clerga de la seu de Gerona.

⁴¹ Més tard, en dates que no podem precisar, aquesta façana es modificà novament amb obertures modernes a la planta baixa i als pisos superiors, i potser fou ara quan s'hi introduí l'arc de descàrrega per damunt del portal de la capella de Sant Mateu. Tot sigui dit de passada, en el document de 1426 s'enumeren materials que caldrà transportar amb animals, com ara, carreus, polits o "comuns", rajoles, lloses, sorra, calç, gran quantitat de fusta per fer bigues, jàsseres i cabirons, trunyes, claus i clavells, teules, i *tirbols* (sic). I s'esmenten també eines de picapedrer, per exemple, escodes i martells.

Item, que la mayor galga aya d'alt almeyns ·I· palm de Monpeyler; e la miyana galga, poch meyns; e la menor galga almeyns aya a aver ·I· bon palm de cana. E de larch, segons que son en l'alberch demon dit del dit Ffrancesch de Peradalta. E que la mayor partida de les peres sia de la galga mayor.

Item, que los dits maestres facen e ayen a ffer compliment de cantons en la cantera jusana de l'alberch de la dita Almoyna que sien de larch almenys de IIII palms y mig de tou fins a V palms de galga de les peres demon dites. E esvayts aytan com sera necessari; e brocats e picats covinentmen.

Item, que los dits maestres facen e ayen aut a ffer compliment de les dites peres e cantons d'aqui al primer dia d'abril primer vinent, a for per centenar ab compliment dels dits cantons de trenta sous de barcelonesos. E aso en les pedreres de Pedret.

Item, qu-el dit pebordra pach e sia tengut de pagar als dits maestres per cascan centenar ab compliment dels dits cantons XXX sous. E qu-el pebordre les aya a ffer aportar a ses messions.

Item, que de present lo dit pebordra aya a prestar als dits maestres per metra obrers a les dites peres e cantons a ffer X florins. Pero qu-els maestres^{13r} los li ayen a assegurar, en cas que no·s pugues ho no·s faes per qualque empatxament la dita obra, de restituyr los dits florins. [...]

II

1426, gener, 9. Acta notarial relativa a la certificació de l'acabament d'obres importants iniciades a la Pia Almoina l'any 1415, amb un cost de més de 50.200 sous (2.511 lliures, 11 sous i 6 diners) per fer front a les noves necessitats de la institució. En absència del sagristà major de la seu de Girona, els oïdors de la institució, el sagristà segon Guillem de Brugueroles i el tresorer de la catedral Joan de Bosch acrediten la despesa feta conjuntament amb l'administrador de la Pia Almoina Pere de Berguedà. Atès que l'anterior seu de l'Almoina, molt propera al Palau Episcopal, havia esdevingut inadequada per a les seves funcions, les obres consistiren singularment en traslladar, refer i reconstruir dependències i bastir-ne de noves *latas, spaciosas et habiles*, després d'haver incorporat a la propietat de la institució, la casa del canonge Pere Darnius, propera al forn de la Ruca, quatre cases més de jueus que no s'esmenten, i patis o espais de cases derruïdes, adquirits als jueus Bonastruc de Mestre, Astruc Zabarra i Mossé Cabrit. Igualment, bastida des de feia temps, havia calgut o s'havia decidit també el trasllat de la capella de sant Mateu des de l'indret que havia ocupat anteriorment, i refer el seu portal al carrer del Call. Les despeses incloïen també la corresponent llicència reial.

AHG. Notarials, Girona 4, vol. 93, f. 7-8v.

Iesus

Noverint universi quod nos, Guillermus de Bruguerolis, sacrista secundus, et Iohannes de Boscho, thesaurarius ecclesie Gerundensis, honorabili sacrista maiore dicte ecclesie pro nunc absente a civitate et diocese Gerundensi, protectores, auditores et diffinitores com/potorum Elemosine Panis sedis Gerunde, scientes

et attendentes quod vos, venerabilis Petrus de Bargadano, prepositus Elemosine supradicte, consi/derans et attendens quod dicta Elemosina est, per Dei gratiam, ab aliquibus citra temporibus in redditibus annuis et in diebus in quibus ipsa elemosina largitur plus solito augmentata, et domus in quibus tempore preterito ministrabatur ipsa elemosina non erant habiles nec decentes, immo valde modici spacii, ad recolligendum et conservandum granum et alia necessaria pro ipsa ele/mosina; pro conservacione et utilitate elemosine antedicte et eius reddi/tuum, iurium et bonorum ac ipsius elemosine maxima necessitate urgente, domos predictas in quibus tempore preterito regebatur et ministrabatur ipsa elemosina, et quas ipsa Elemosina habebat satis prope palacium episcopale Gerundense, mutastis et transtulistis prope furnum vocatum *de la Rucha*; et ipsius mutacionis et translacionis occasione, dictas domos in quibus tempore preterito dicta elemosina regebatur et ministrabatur permutastis cum honorabili domino Petro de Darnicibus, canonico, de consensu honorabilis capituli dicte ecclesie Gerundensis, pro quodam hospicio canonicali quod dictus dominus Petrus de Darnicibus tunc temporis obtinebat et quod nunc est pars domorum in quibus nunc regitur et ministratur elemosina supradicta; alias vero partes ipsarum domorum in quibus nunc regitur et ministratur dicta elemosina, que partes tunc erant pro maiori parte patia hospiciorum dirutorum, vos nomine et ad opus dicte Elemosine emistis, videlicet, in parte a Bonastrucho de Magistro et in alia parte ab Strucho Zabbarra et in alia parte a Mosse Cabrit, iudeis. Et eciam emistis quatuor alias domos, patia et viridaria in callo iudahico Gerunde, satis prope dictas domos in quibus nunc regitur et ministratur elemosina supradicta constructas. Attendentes ^{f. 7^{vi}} eciam quod vos, dictus venerabilis prepositus, predictas domos et patia in quibus nunc largitur et ministratur elemosina supradicta habuistis pro maiori parte operari, construere et rehedificare, sic et taliter quod inibi fecistis domos latas et spaciosas et habiles pro ipsa elemosina, prout decet, multo magis quam essent dicte alie domus antique. Et eciam capellam Beati Mathei et portale eiusdem, que prius constructa erant in domibus antiquis dicte elemosine, mutare seu mutari facere habuistis in dictis domibus in quibus nunc regitur et ministratur elemosina supradicta; et pro faciendo portale dicte capelle in vico calli iudahici Gerunde et pro emendo cetera hospicia in callo predicto licenciam a domino rege oppor/tuit vos habere. Item alias quatuor predictas domos, patia et viridaria per vos, ut predicatur, emptas et empta operari et abtare et in eis nonnullas reparaciones facere necessario habuistis. Attendentes eciam quod, in operibus supradictis et in mutando seu mutari faciendo dictam capellam et pro habendo licen/ciam predictam a dicto domino rege portale dicte capelle faciendi in carrario dicti calli et cetera hospicia in dicto callo emendi, que cum magnis laboribus et expensis fuit habita et obtenta, ac eciam pro faciendo et operando portale dicte capelle in dicto carrario calli predicti, vos, dictus venerabilis prepositus, de bonis et peccuniis dicte Elemosine expendistis, misistis et convertistis duas mille quingentas undecim libras, undecim solidos et sex denarios barchinonenses de terno sitque verum et certum quod vos, dictus venerabilis prepositus, dictas duas mille quingentas undecim libras, undecim solidos et sex denarios in premissis expendistis, misistis et convertistis de nostris ordinacione et consensu et eciam voluntate. Igitur, gratis et ex certa sciencia, confitemur et in veritate recognoscimus vobis, dicto venerabili Petro de Bargadano, preposito antedicto, quod

vos, dictus venerabilis prepositus, in operando, construendo seu operari, construhi et rehedificari, ut predicatur, faciendo domos dicte Elemosine in quibus nunc largitur et ministratur dicta elemosina et resident ministrantes eandem, et eciam in operando et faciendo seu operari et fieri faciendo in eisdem domibus magnam sisternam sive *saffareg* aquarum; et eciam in operando, ^{f. 8v} abtando et reparando seu reparari, abtari et operari faciendo alias quatuor domos, patia et viridaria que vos in dicto callo, ut prefertur, emistis; et eciam in mutando seu mutari faciendo, ut prefertur, dictam capellam Beati Mathei ac obtinendo licenciam a dicto domino rege faciendi portale eiusdem capelle in carrario dicti calli et emendi cetera hospicia in callo predicto, tam scilicet in stipendiis sive logeriis magistrorum et eorum servitorum operancium et faciencium opera supradicta ac animalium portancium lapides, ligna, arenam, calcem et aquam pro ipsis operibus faciendis; quam eciam in arboribus in magna quanti/tate per vos emptis pro faciendo trabes, cabironos, postes, *teggell* et alia ligna et fustes necessaria pro predictis; quam eciam pro lapidibus, tam politis quam communibus, tegulis, calce, *tirbols*, raiolis, clavibus sive *clavells* et *scodes* et pro loçando eadem, lignonibus, securibus, martellis, trunyellis, *rests*, coffinis sive *còvens*; quam eciam in quibuscumque aliis pluribus et diversis rebus pro predictis reparacionibus et operibus necessariis; quam eciam in eo quod expendistis pro habendo a domino rege licenciam supradictam pro omnibus, inquam, supradictis, vos, dictus venerabilis prepositus, de nostris ordinatione, consensu et eciam voluntate misistis, convertistis et expendistis de bonis et peccuniis dicte Elemosine predictas duas mille quingentas undecim libras, undecim solidos et sex denarios barchinonenses de terno, prout minutatim ac clare et distincte continetur in quodam libro livido expensarum premissarum per vos inde factarum manu propria vestri, dicti prepositi, scripto; qui quidem liber comprehenditur sub LXXII foliis inter scriptas et non scriptas, quarum prima data dicti libri sic incipit: “Et primo, a XX del mes de juliol de l’any mil CCCC XV, attès que en los dessús dits patis no havia aygua per destemprar la cals” et cetera; et ultima data ipsius libri sic finit: “Ítem compre per la dita pahissa d’en Bret e d’en Mas Martín de Corts sis somades de loses, qui costaren X sous”. Quas quidem duas mille quingentas undecim libras, undecim solidos et sex denarios volumus per vos deduci et levari ex illis tribus mille centum quadraginta septem libris, quinque solidis et undecim denariis dicte monete barchinonensis de terno vos ipsi Elemosine in denariis tornare et reffundere contingentibus pro resta compotorum vestrorum regiminis dicte Elemosine sex annorum finitorum ultima die madii anni Nativitatis Domini millesimi CCCCⁱ XIXⁱ, prout in instrumento finis et diffinicionis ^{f. 8v} quam inde a nobis obtinuistis, confecto die XXXI mensis marci anno a Nativitate Domini millesimo CCCC^o vicesimo secundo in posse notarii infrascripti, plenius continetur. Quocirca, renunciando excepcioni dictarum duarum mille quingentarum undecim librarum, undecim solidorum et sex denariorum per vos in operibus, reparacionibus et aliis premissis, ut prefertur, non expensarum, non missarum et non conversarum et rei ita, ut supradicatur, non esse et doli, facimus vobis de premissis omnibus et singulis presens recognicionis instrumentum in testimonium premissorum.

Que fuerunt acta et per dictos venerabiles Guillelmum de Bruguerolis, sacristam secundum, et Iohannem de Boscho, thesaurarium, nomine quo supra, firmata, laudata et concessa Gerunde die nona mensis ianuarii anno a Nativitate Domini millesimo

CCCC^o vicesimo sexto, presentibus et ad predicta vocatis me, Berengario Ferrarii ça Sala, notario publico infrascripto, et testibus, videlicet, Arnaldo Arenys et Iacobo Cúbies, petrariis, civibus Gerunde.

BIBLIOGRAFIA

- BAUCELLS, J. (1973). "La Pia Almoina de la Seo de Barcelona". Dins "Pobreza e Assistència aos Pobres na Peninsula Iberica durante a Idade Media". *Actas das 1.ªs Jornadas Luso-espanholas de Historia Medieval*. Lisboa, 1972, vol I. Lisboa.
- BURCH, J.; NOLLA, J. M.; PALAHÍ, LL.; SAGRERA, J.; SUREDA, M.; VIVÓ, D. (2000). *La fundació de Gerunda. Noves dades sobre un procés complex de reorganització d'un territori*. Empúries, 52, p. 11-18.
- CANAL, E.; CANAL, J.; NOLLA, J. M.; SAGRERA, J. (2006). *La forma urbana del call de Girona*. Història Urbana de Girona, 7. Ajuntament de Girona.
- CONEJO, A. (1999). "L'Almoina del claustre de la Seu Vella de Lleida". *Seu Vella*, 1. Lleida, 1999, p.132.
- DOMÈNECH, G.; GIL, R. M. (2011). *La Pia Almoina*. Quaderns de la Revista de Girona, núm. 153. Diputació de Girona.
- DURAN SAMPERE, A. (1934) *Els retaules de pedra*, II. "Monumenta Cataloniae". Barcelona.
- ESCRIBÀ, G.; FRAGO, M. P. (1992). *Documents dels jueus de Girona (1124-1595)*. Ajuntament de Girona.
- ESPAÑOL, F. (2002) *El Gòtic Català*. Fundació Caixa de Manresa-Angle Editorial. Manresa.
- FREIXAS, P.:
 (1983) *L'art gòtic a Girona. Segles XIII-XV*. Barcelona-Girona: Institut d'Estudis Catalans-Institut d'Estudis Gironins.
 (2004) "La Seu, promotora urbanística. Les escales de la Pera". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLV. Girona, p.283-297.
 (2015) *Girona. La porta dels Apòstols*. Ajuntament de Girona.
- FUMANAL, M.A. (2019). *La pedra de Girona. L'escat de l'escultura arquitectònica i cultural (1300-1350)*. Tesi doctoral inèdita, llegida a la Universitat de Barcelona.
- GUILLERÉ, CH.:
 (1981) "Une institution charitable face aux malheurs du temps: la Pia Almoina de Gérone (1347-1380)". Dins *La Pobreza y la Asistencia a los pobres en la Cataluña Medieval*. Barcelona, 1981-1982, p. 318-326.
 (1984) *Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV*. Ajuntament de Girona.
 (1993) *Girona al segle XIV, I*. Ajuntament de Girona-Abadia de Montserrat.
- LLUCH, R.:
 (2004) "Els remences de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona (segles XIV-XV)". Dins *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XV. Barcelona, 2004, p.171-179.
 (2005) *Els remences. La senyoria de l'Almoina de Girona als segles XIV i XV*. Biblioteca d'Història Rural. Col·lecció Estudis, 8. Girona, 2005.

- MARCÓ, X. (2009). "La senyoria del delme de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona a Santa Cristina d'Aro al segle XV". Dins *Les senyories a la Catalunya baix-medieval* (ss. XIII-XV) *Actes del I Seminari d'Estudis Medievals*. Hostalric, p.118-131.
- MARQUÈS, J.:
- (1977) "La Pia Almoina del Pa de la Seu de Girona". *Revista de Girona*, núm. 81, 82, 88 i 96. Girona, 1977, 1978, 1979 i 1981.
- (1984) *Casals de Girona*. Girona, p. 195-220.
- MOLINA, J. (2008). *Fragments del gòtic a Girona*. Quaderns de la Revista de Girona, núm. 140. Diputació de Girona.
- NOLLA, J. M.; PALAHÍ, LL.; SAGRERA, J.; SUREDA, M.; CANAL, E.; GARCÍA, G.; LLOVERAS, J.; CANAL, J. (2008). *Del fòrum a la plaça de la Catedral. Evolució historico-urbanística del sector septentrional de la ciutat de Girona*. Història Urbana de Girona, 8. Ajuntament de Girona.
- PUIGVERT, J. M. (2003). *Josep Darnés i Torras, arquitecte. Una biografia professional*. Ajuntament d'Olot, p. 57.
- VALERO, J. (2004). "La situació artística a Girona durant el primer quart del segle XV". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLIX. Girona, p.586.
- VICTOR, S. (2004). *La construcció i els oficis a la Girona del segle XV*. Ajuntament de Girona.